

IZSELJEVANJE SLOVENCEV V TUJINO DO DRUGE SVETOVNE VOJNE*

V l a d o V a l e n č i č

Po katerem koli vidiku smo do sedaj obravnavali razvoj našega prebivalstva, zmeraj smo ugotavljali, da so nanj zelo vplivale migracije. Ta vpliv se je pokazal v dejanskem gibanju in v strukturi prebivalstva. Migracijski saldi in statistika o domovinski in rojstni pripadnosti so odkrili marsikaj tudi o naravi in obsegu teh migracij. Migracije poznamo bolj kot znake porušenega ravnotežja med gospodarstvom in prebivalstvom kot pa v njihovih medsebojnih vzročnih zvezah, ki so v splošnem še malo raziskane. Če se vprašujemo o tem, kaj žene posameznike, da sami ali z družinami zapuščajo svojo domovino in si poiščejo novo bivališče, pridemo do zaključka, da so glavni razlogi zaslužek in možnosti preživljanja. Na te pa vplivajo sprememba poklicnega delovanja, prehod iz kmetijstva v industrijo ali drugo pridobitno ali poklicno panogo, agrarna ureditev, razdelitev posestva, zemljiške kulture, cene kmetijskih pridelkov in donos kmetijstva ter višina delavskih mezd. Število prebivalstva, ki ga je pri pretežno naravnem gospodarstvu mogla preživljati domača zemljiška proizvodnja s svojimi starimi oblikami, je bilo gotovo bolj ali manj omejeno. Če je naraslo prebivalstvo čez te meje, je bilo treba preiti k drugim načinom proizvodnje, kar je brez preselitve največkrat nemogoče. Brez velikih sprememb v načinu proizvodnje se donos ne povečuje vzporedno z naraščanjem prebivalstva, ampak je počasnejši. Izseljavanje je tako odpravljalo nesorazmerje med številom prebivalstva in donosom proizvodnje.¹

Pomanjkanje hrane v večjih ali manjših predelih evropskih držav je bilo še v XIX. stoletju vzrok za porušenje ravnotežja med številom prebivalstva in možnostmi življenja. Z razvojem svetovnega prometa so se razmere spremenile, potrebna živila so si kulturne države lahko priskrbele od drugod. Nesorazmerje

med prebivalstvom in gospodarstvom se je tedaj pokazalo v drugačnih oblikah kot v deželah, ki so bile brez prometnih možnosti in so bile navezane le na pridelke lastne zemlje, ker v primerih potrebe hrane niso mogle uvažati. Pri državah, ki so bile vključene v svetovni promet, se povečanje prebivalstva ni več pokazalo v splošnem pomanjkanju živil, ampak v pomanjkanju dela in zaslужka. V dobi svetovnega prometa ne more biti preveč ljudi tam, kjer za prirastek prebivalstva, ki doseže starost, v kateri je zmožen za delo, preskrbijo dovolj zadostno plačanih delovnih možnosti. Če so bili v modernih kulturnih državah ljudje, ki niso imeli dovolj hrane, to ni bilo zaradi tega, ker je v državi primanjkovalo živil, ampak zato, ker zaradi pomanjkanja ali nezadostno plačanega dela niso imeli denarja, da bi si kupili tisto, kar jim je bilo potrebno za življenje. Nadštevilnost prebivalstva se je v takih državah izražala predvsem v velikem številu nezaposlenih in nizkih delavskih mezdah, kar je seveda vplivalo na splošno nazadovanje življenjske ravni.² Številni posamezniki so iskali izhod iz tega položaja in se podali na pot, da pridejo do dela, zaslужka in boljših življenjskih pogojev, kakor so odhajali v časih pomanjkanja hrane, da si najdejo kruha, ki so ga potrebovali za življenje. Migracije so postale množičen pojav, ki se je v gospodarsko zaostalih, predvsem agrarnih državah izražal v odseljevanju, v gospodarsko razvitih, industrializiranih pa v doseljevanju. Ker so bili tudi deli posameznih držav ali različno gospodarsko razviti, je prihajalo do migracijskih gibanj tudi v posamezni državi, deželi. Slovensko ozemlje je spadalo med agrarne predele avstrijske monarhije. Prirodni prirastek, ki je od srede preteklega stoletja postajal vedno večji, ni našel na tem ozemlju dovolj možnosti za delo in zaslужek, zato se je usmeril močen migracijski tok v gospodarsko bolj razvite predele države in tudi čez državne meje v druge države. Tudi naše ozemlje v gospodarskem pogledu ni bilo popolnoma enako. Posamezni okraji in mesta s svojo okolico so kot v drugih deželah dosegli višjo stopnjo gospodarskega razvoja in so kot središča industrije, prometa ali trgovine postali cilj migracijskih tokov iz manj razvitih okrajev.

Vse vrste migracij niso enako pomembne za razvoj prebivalstva. Preseljevanje iz občine v sosednjo občino, iz okraja v sosednji okraj je bilo močnejše, a manjšega pomena za razvoj in

strukturo prebivalstva kot odseljevanje iz dežele in države. Zato nas migracije v mejah slovenskega ozemlja ne zanimajo toliko, saj same po sebi niso vplivale, če gledamo na slovensko ozemlje kot celoto, ne na številčno gibanje prebivalstva ne na njegovo strukturo. Gledano s stališča posameznih predelov slovenskega ozemlja pa tudi notranje migracije niso bile brez pomena. Odseljevanje in doseljevanje nista bili vedno v ravnotežju, tako da bi lahko govorili o enostavnem izmenjavanju prebivalstva, ampak je tudi pri notranjih migracijah bolj ali manj prevladala ena smer. Migracijski tok se je v glavnem usmerjal iz agrarnih predelov v mesta in industrijska središča, ki so zato hitro naraščala, na podeželju pa je bilo naraščanje prebivalstva le skromno. Prebivalstvo je večinoma številčno stagniralo, v nekaterih okrajih celo nazadovalo. Važnejše so bile notranje migracije, ki so bile usmerjene v obrobne kraje in so pomagale, da se je tam utrjeval slovenski živelj, n. pr. pred prvo svetovno vojno zlasti v Trstu. Da so bili po svetovni vojni nekateri teh krajev od večine slovenskega ozemlja ločeni z državnimi mejami, je bilo odločilno tudi za nadaljnji razvoj in novo usmeritev notranje migracije, ki je ravno s Trstom izgubila središče, ki se po svoji privlačnosti ni moglo primerjati z nobenim drugim. Ker je bil Trst politično vezan na svoje zaledje, bi gotovo še naprej ostal cilj znatnega dela naših notranjih migracij. Državna meja je ta migracijski tok ustavila.

Vzporedno z notranjimi migracijami je potekalo odseljevanje čez meje slovenskega ozemlja, ki ga bomo v tem poglavju podrobneje obravnavali.

Velik del odseljevanja s slovenskega ozemlja se je usmeril v tuje, neslovenske dežele v državi, ki smo ji pripadali, najprej avstroogrške monarhije, po prvi svetovni vojni Jugoslavije. Toda že od vsega začetka so se Slovenci izseljevali tudi čez državne meje, proti koncu prejšnjega in v prvem desetletju tega stoletja pa je tekel glavni tok izseljevanja tekel čez morje v Ameriko. Ker so za odseljevanje v tuje dežele iste države bili drugi gospodarski in politični pogoji kot za izseljevanje čez državne meje in imamo tudi druge možnosti za ugotavljanje tega odseljevanja, bomo obravnavali odseljevanje v tuje dežele avstroogrške monarhije ločeno od izseljevanja v tuje države.

IZSELJEVANJE V INOZEMSTVO

Ena izmed temeljnih pravic svobodnega človeka je pravica svobodnega gibanja, ki mu dovoljuje, da si po svoji volji izbira kraj svojega bivanja. Svoboda gibanja je podlaga svobodnega preseljevanja, ki je v najožji zvezi z razvojem modernega gospodarstva. Razvoja industrije, trgovine in prometa si ne moremo zamisliti v času, ko posameznik ni imel pravice, da si poišče delo in zaslužek tam, kjer je mislil, da bo zanj najbolj koristno. Podložnikom so dale pravico svobodnega gibanja jožefinske reforme, ki so urejale osebno razmerje med zemljiškim gospodom in podložnikom. Na Kranjskem in Štajerskem je bila ta svoboda toliko utesnjena, da se podložnik ni smel prej izseliti, dokler ga ni nadomestil drug sposoben obdelovalec zemlje.³ Svoboda preseljevanja je veljala le v okviru nemško-slovanskih avstrijskih dežel, ne pa za izseljevanje v inozemstvo. Glede tega pa zemljiški podložniki niso bili na slabšem od drugih slojev prebivalstva, kajti od 24. marca 1832 je veljal izseljenski patent, po katerem je bilo potrebno za zakonito izselitev iz države dovoljenje deželne oblasti.⁴ Državni zbor, ki je l. 1848 razpravljal o novi avstrijski ustavi, je, sledeč zahtevam svojega časa, hotel med temeljnimi pravicami zagotoviti državljanom tudi pravico svobodnega preseljevanja. Po različnih spremembah se je osmi člen ustave s 4. marca 1849 glasil: »*Svoboda preseljevanja osebe in imetja je na ozemlju države podvržena le omejitvam, ki jih vsebujejo občinski redi. Država ne omejuje svobode izseljevanju. Ne sme se zahtevati nikaka odhodna pristojbina, izvzemši primere reciprocitete.*« Svoboda preseljevanja nikakor ni bila mišljena kot brezpogojna, vendar omejena določba ni imela nikakršnih praktičnih posledic, ker ta ustava ni nikoli začela veljati. Cesarski patent istega datuma, ki je vseboval pravice državljanov, svobode preseljevanja sploh ni omejnjal.⁵ Tako so v Avstriji še dolgo po l. 1848 ostali v veljavi predpisi izseljenskega patenta, ki je imel vse znake dobe, v kateri je bil izdan. Po patentu je bil izseljenec vsak avstrijski podložnik, ki je zapustil avstrijske dežele in odšel v inozemstvo z namenom, da se ne vrne več. Izselitev je bila po zakonu ali dopustna ali nedopustna. Dopustna je bila samo z dovoljenjem. Tistega, ki se je izselil brez dovoljenja, so zadele s patentom

določene posledice. Premoženje takih izseljencev je prišlo za čas njihovega življenja pod zaporo. Njihove oporoke o premoženju v avstrijskih deželah so bile neveljavne. Kdor se je hotel izseliti, je moral zaprositi deželno vlado za odpust iz državljanstva. Izselitev je bila običajno odvisna od plačila posebne pristojbine, imenovane odhodnina, v višini 5 do 10 odstotkov premoženja, ki je šlo v tujino.⁶ Pravico svobodnega preseljevanja je prinesel avstrijskim narodom šele ustavni zakon 21. decembra 1867, ki je določal, da svoboda preseljevanja oseb in premoženja na državnem ozemlju ni omejena. Izseljevanje iz države pa je bilo omejeno le s splošno vojaško dolžnostjo. Državljanji, ki še niso dosegli starosti, v kateri so bili zavezani vojaški dolžnosti, so se smeli po zakonu iz l. 1881 izseliti le z ministrskim dovoljenjem. Z ustavnim zakonom iz l. 1867 so bile določbe izseljenskega patenta v glavnem spremenjene. V veljavi so ostale le tiste, ki niso bile v nasprotju s predpisi ustavnega zakona.⁷

Gotovo so se posamezniki tudi v predmarčni dobi že izselili iz države, vendar obstajajo o obsegu izseljevanja le nepopolni podatki. Ker je bilo po izseljenskem patentu za izselitev iz države potrebno dovoljenje, je država na podlagi teh dovoljenj vodila statistiko izseljevanja. Po patentu je bil izseljenec le tisti, ki se je odpravil iz države v tujino z namenom, da se ne vrne več. Pojem izseljenca je bil torej znatno ožji od tega, kar nam danes pomeni to poimenovanje. Tega se moramo zavedati, ko presojamo tedanjo statistiko izseljevanja.

Avstrijsko izseljevanje je bilo po statistiki v prvi polovici prejšnjega stoletja neznatno in je le redkokdaj, kot posledica posebnih dogodkov, doseglo 1000 oseb letno. Tako se je l. 1820 izselilo 1211, l. 1830 541, l. 1840 663 in l. 1845 745 oseb. Znatnejše je bilo izseljevanje v politično nemirnih letih 1848 in 1849, vendar o tem ni zanesljivih podatkov.⁸ **Tafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie**, ki so prinašale statistiko izseljevanja, navajajo v štiridesetih letih za dežele, v katerih so živeli Slovenci, neznatne številke, nekaj desetin. Toda sama statistična publikacija opozarja, da številke o izseljencih niso popolne, ker je večina zapuščala državo brez dovoljenja in so bili primeri ugotovljeni šele pozneje po razpravi zaradi neupravičene izselitve.⁹ Vrednost te izseljenske statistike je bila torej od vsega začetka zelo problematična. Še manj pa je zadoščala, ko je bila zagotovljena svoboda preseljevanja in izseljencem za

izselitev niso bila več potrebna dovoljenja. Državna kontrola izseljevanja je bila s tem onemogočena. Pri velikem obsegu avstrijskega izseljevanja v drugi polovici stoletja in pri modernih prometnih sredstvih, ki jih je uporabljalo, so upravni organi ugotovili izselitev le v tistih primerih, ko je izseljenec zaprosil za potni list zaradi izselitve. Številni pa so bili primeri, ko se to ni zgodilo. Upravne oblasti so sicer včasih za tako izselitev izvedele kasneje in jo registrirale, včasih pa tudi ne. Pri povečanju obsega izseljevanja so postali primeri, za katere oblast ni zvedela, vedno pogostejši. Čeprav se je avstrijska statistika zavedala vseh pomanjkljivosti, je do 1884 izkazovala število primerov »dovoljenega« in »nedovoljenega« izseljevanja. Tedaj je centralna statistična komisija sklenila, da se statistika izseljevanja na podlagi izdanih potnih dovoljenj opusti, upoštevajo pa se izkazi o sprejemu in odpustu iz državljanstva in pregledi na podlagi poročil inozemskih pristaniških uradov in avstrijskih konzulatov v najvažnejših pristaniščih, v katerih so se izseljenci vkrcavali ali izkrcavali. Konzulatom je bilo l. 1889 naročeno, da za avstrijske izseljence izpolnjujejo enotne ugotovitelne obrazce. Poleg tega so morala diplomatska zastopstva in konzularni agenti v glavnih ameriških izseljenskih lukah četrtletno poročati o raznih vprašanjih doseljevanja in o gospodarskih razmerah doseljencev. Marsikatere podatke o stanju izseljencev v inozemstvu je avstrijska statistika dobila z mednarodnim zamenjavanjem gradiva, zbranega ob ljudskih štetjih.¹⁰ Statistika avstrijskega izseljevanja, sestavljena iz različnih virov, je bila začenši z l. 1876 redno objavljena v **Statistische Monatschrift**. Od l. 1909 naprej je objavljene statistične rezultate običajno spremljala obširna analiza.

Čeprav v statistiki nimamo zanesljive opore, z gotovostjo lahko trdimo, da je bilo izseljevanje v tuje države s slovenskega ozemlja pred marčno revolucijo neznatno. Bili so le osamljeni primeri, ne pa široko gibanje, ki bi imelo splošne gospodarske in socialne vzroke.

Kljub omejenemu številu slovenskih izseljencev iz tistega časa imamo že prve primere prekomorskega izseljevanja. Prvi Slovenci, ki so se izselili v Ameriko, so bili verjetno misijonarji. Škof Baraga je prišel tja l. 1830, sledili so mu Franc Pirc, oče slovenskega sadjarstva, Ignacij Mrak in drugi, da bi misijonsko delovali med Indijanci.¹¹ To izseljevanje še ni imelo gospodar-

skih razlogov. L. 1845 pa so **Novice** prinesle pismo nekega belokranjskega izseljenca Matije Premute iz Semiča, »ki je prehodil s krošnjo vso Evropo in prišel l. 1839 v Ameriko, se naselil v St. Louisu, kjer je imel hišo, 225 oralov zemlje, za katero je dal 100 gold., hišo, ki je stala 3000 gold., ter trgovino in gostilno«. V pismu staršem vprašuje: »Veliko ljudi se po kupčiji iz Kranjskiga v ptuje kraje poda, ne manjka jih ne po Avstrijskem, Nemškim, Ogerskim in po raznih drugih deželah zakaj nihče v Ameriko ne gre, v zvoljeno deželo, bogato Indijo? Tukaj ima vsak človek, naj bo bogat ali reven, po trikrat na dan dvoje, troje, ja tudi četvero sorte mesa jesti, drugačniga nimamo kruha kakor beliga.« K temu slavospevu uredništvo **Novic** pripominja: »Žalostne reči beremo od veliko tavžent ljudi, ki so se v Ameriko preselili, namesto bogastva so lakoto in revščino našli. Le malokdo je tako srečen ko naš Premuta.«¹² Naslednje leto so **Novice** prinesle »čudno novico«, da se 7 kmetov iz Hünelberga na Koroškem zanima za izselitev v Ameriko. Dr. B(leiweis) je menil, da bi bilo tem treba svetovati: »Ostanite doma in pridno delajte. Časi so prešli, ko se v Ameriki ljudem pečena pišeta v usta letele in koroška dežela je še zmirej v stani svoje pridne prebivavce preživiti.«¹³

Sodeč po takih glasovih, je bila Amerika Slovencem takrat še zelo malo znana kot izseljenski cilj ter ni bilo potrebe, da bi se za njo kaj bolj zanimali, ker ni bilo nujnosti za izseljevanje. Iz poziva Slovenskega zbora na Dunaju, priloženega **Novicam** št. 17 v letu 1848, se vidi, da so se dunajski Slovenci protivili združitvi Avstrije z Nemčijo tudi iz bojazni, da bi se Nemci, ki so se že v prvi polovici XIX. stoletja v velikem številu izseljevali v Ameriko, začeli priseljevati v avstrijske dežele. Tako bi »Nemci našo Slovenijo naselili in naše mile brate Slovence zaterli.« Isto misel so **Novice** ponavljale še pozneje in pozdravljale Nemce z »Bog Vas živi - na Nemškim.«¹⁴

Medtem ko v letih pred marčno revolucijo Slovenci izseljevanja v inozemstvo skoraj niso poznali, preseljevanje je ostalo v glavnem omejeno na sosednje dežele in je bilo predvsem sezonsko, se je položaj v pomarčni dobi spremenil. Gospodarske razmere so se poslabšale. S propadanjem domačih obrti, prevoznitva, rudarstva, kmečke trgovine itd. so se krčile življenjske možnosti kmetskega prebivalstva, ki se s samim kmetijstvom ni moglo preživljati. Doma je zlasti primanjkovalo življenjskih

možnosti za naraščajoče prebivalstvo. Število tistih, ki so zapustili domovino in šli v svet za kruhom, je začelo naraščati.

Uradna statistika zaradi nepopolnosti, ki so bile že omenjene, sprva ni zaznamovala nikakega povečanja izseljevanja v inozemstvo. V deželah, kjer so živeli Slovenci, je število oseb, ki so se izselile z dovoljenjem upravnih oblasti, le redkokatero leto preseglo deset, šele v petdesetih letih je število izseljencev iz Kranjske ali Primorske znašalo tudi nekaj desetin. Iz Primorske se je l. 1867 izselilo 812 oseb, kar pa je bilo v zvezi s priključitvijo Benečije k Italiji.¹⁵ Ljudsko štetje l. 1857 pa je že ugotovilo, da je bilo tedaj odsotnih v inozemstvu 96 oseb iz Štajerske, 74 iz Koroške, 417 iz Kranjske in 86 iz Primorske, za 5511 oseb iz Kranjske, 6485 iz Primorske in 2514 iz Koroške je bilo bivališče neznano. Od Kranjcev, ki so živeli v inozemstvu, jih je bilo 222 v Nemčiji in 122 v Ameriki, v drugih državah so bili zastopani le v manjšem številu. V Nemčiji so bili skoraj gotovo predvsem krošnjarji, saj vemo, da so jo Kočevarji redno obiskovali. Čeprav te številke zaradi znanih nepopolnih navedb o odsotnih domačinih ne morejo biti niti približno točne, dokazujejo, da je bilo izseljevanje precej večje, kakor ga je kazala uradna statistika. Dokaz, da so na Kranjskem pogosto hodili po svetu iskat zaslužka, je tudi pritožba obmejnega komisariata v Bregenzu iz l. 1851 o številnih Kranjcih, ki potujejo okrog brez določenega poklica in zaslužka.¹⁶

Dasi je bil tedaj še v veljavi izseljenski patent, se država ni posebno vmešavala v vprašanje izseljevanja v Ameriko, ampak ga je bolj ali manj dopuščala. Pri dodeljevanju izseljenskih dovoljenj so se državne oblasti ozirale na prosilčeve gmotne razmere. Osebam brez sredstev so odklanjale izdajanje dovoljenj, ker so se diplomatska in konzularna zastopstva v Ameriki pritoževala, da se izseljenci brez sredstev obračajo nanje za pomoč. Zato so od prosilcev pozneje zahtevale, naj dokažejo, da imajo sredstva za plačilo prevoza ter so zavračale prošnje izseljencev za vrnitev v domovino, da bi preprečile povratek oseb, ki bi bile v breme države in občine. Stališče avstrijske vlade je bilo, naj se izseljevanja ne ovira, pa tudi ne pospešuje. Zato sredi stoletja ni dovoljevala, da bi se na ozemlju monarhije ustanovljale izseljenske agencije. To pa tudi iz razloga, ker je računala s kolonizacijo na Ogrskem in je pričakovala, da bo Avstriji potrebno celo doseljevanje prebivalstva.¹⁷

Pod pritiskom gospodarskih razmer je javnost pričela gledati na izseljevanje z drugimi očmi kot v prejšnjih časih. **Novice** tistega časa niso več obravnavale vprašanja izseljevanja odklonilno kot v začetku, ampak so skušale svetovati, kam naj bi se izseljevali. Pod naslovom *Severna Amerika - Nova Slovenija* so prinesle po **Danici** pismo ameriškega misijonarja Franca Pirca, ki je svojim rojakom sporočal, da je pripravljen pomagati in posredovati pri naseljevanju v Ameriki ter jim pokazati, kje bi dobili dobro in rodovitno zemljo v Minnesoti. Omenjal je tudi, da so se mnogi obrnili nanj, ko je bil l. 1863 v domovini, da pa je takrat zaradi državljanske vojne odsvetoval izselitev v Ameriko. Opozarjal je izseljence, da bodo morali postati ameriški državljani, da bi potem lahko brezplačno dobili 80 oralov zemlje. Slovenci naj bi se naseljevali skupaj, da bi imeli svoje župnije.¹⁸

Kmalu po objavi Pirčevega pisma so **Novice** prinesle dopis iz konjiške okolice, kjer dopisnik popisuje tamkajšnje slabe razmere in zaključuje, da jih revščina sili k izselitvi ter vprašuje, če ne bi kazalo namesto v Ameriko usmeriti izseljevanje v Banat in Srbijo. Nato so **Novice** priobčile vsebino kolonizacijskega zakona za Ogrsko, pozneje še za Srbijo, ki jo je priporočal dopisnik dr. Janez (Kovač)-Podliščekov. Omenjali so tudi možnost izseljevanja v Rusijo. Oglasil se je neki člankar iz Gorenjske, ki je poudarjal potrebo, da se izseljevanje organizira in pravilno usmeri, da se bodo mogli izseljevati tudi revnejši in si bodo izseljenci svoje stanje res izboljšali ter da se Slovenci v tujini ne bi potujčili. Ta člankar je odsvetoval tako Ameriko kot Ogrsko, Banat in Srbijo in je priporočal naselitev na Kavkazu, od koder so se Čerkezi izseljevali v Turčijo in je ostalo veliko neposeljene zemlje.¹⁹

Članki o izseljevanju in ostale o tem vprašanju objavljene vesti dokazujejo, da je postal problem že precej pereč. Bil je še v začetnem stadiju, toda potreba je bila in tega so se zavedali. Zanimivo je, da vsi soglašajo, da bi bila izselitev stalna in da bi se izseljenci tudi v novi domovini posvetili svojemu dotodanjemu poklicu, kmetijstvu. Prevladovala je misel o skupni kolonizaciji zemlje. V tujini naj bi nastale večje slovenske kmetijske naselbine, ki bi izseljencem s svojo skupnostjo dajale potrebno moralno in gospodarsko pomoč in jih tako ohranile kot Slovence.

Prvi naši izseljenci v Ameriki so se dejansko lotili kmetovanja. Misel, da bi kmet zapustil zemljo in šel iskat zaslužka v tuje rudnike in tovarne, je bila še nenavadna. Seveda tudi ameriški rudniki in industrija še niso potrebovali takih delovnih množic kot pozneje, čeprav so bile Združene države v gospodarskem razvoju že v isti vrsti z industrijskimi evropskimi državami. Slovenske naselbine, v katerih so bili zastopani največ Gorenjci, so nastale v Minnesoti, kjer so dobili zemljišča po zelo nizkih cenah. Veliko naseljencev je dobilo zemljo brezplačno po »Homestead« zakon. Delali pa so tudi v gozdovih.²⁰

Ameriško prebivalstvo je bilo tedaj v bistvu še kmetijsko in kmečko življenje je teklo še na evropski način. Kmetje so imeli svojo hišo in svoja polja ter so uživali skupne gozdove in pašnike. Gospodarstvo je bilo domače, gojili so razne kulture, nakupovanje potrebščin je bilo omejeno na minimum. Bili so ugodni pogoji za razvoj pravega kmetskega stanu. Razmere pa so se spremenile, ko so bile kulturi odprte obširne ravnine v notranjosti države in za to izkoriščene nove komunikacije, zlasti kanali. Pričelo se je veliko naseljevanje zahoda, ki so ga pospešile transkontinentalne železnice in zakon o zemljiških koncesijah. L. 1862 je prva transkontinentalna železnica dobila svoj statut, istega leta je Homestead Act priznal naseljencem 65 ha zemlje. L. 1869 je bila odprta prva železnica, ki je vezala Atlantski s Tihim oceanom, sledile so ji tri druge, ki so pričele obratovati okoli l. 1883.

S progami se je širilo naseljevanje. Nastajale so nove države. Demografsko težišče se je premikalo proti zahodu. Država je imigracijo uradno pospeševala. L. 1864 je bil ustanovljen imigracijski urad, od tedaj pa do l. 1880 je prišlo v Združene države več kot 4 milijone izseljencev, najmanj tri četrtine jih je tam tudi ostalo. Prihajali so v ritmu ameriškega gospodarskega razvoja: več v dobah prosperitete, manj v krizah. Na obseg izseljevanja je gotovo vplival razvoj v deželah, od koder so prihajali izseljenci, toda manj izrazito.²¹ Tudi Slovenci so se vključili v ta veliki izseljenski tok iz Evrope čez morje.

Da je bilo slovensko izseljevanje v inozemstvo, zlasti v Ameriko, v šestdesetih letih že številčneje, se vidi iz podatkov ljudskega štetja l. 1869, čeprav ti niso nič manj nepopolni, kot so bili rezultati prejšnjega štetja. Kot odsotnih je bilo l. 1869 navedenih 1539 oseb na Kranjskem, 49 na slovenskem Štajer-

skem, 221 na slovenskem Koroškem, 1007 v Trstu, 590 na Goriškem in 223 v slovenski Istri. Moški spol je znatno prevladoval, kar kaže, da izseljevanje ni bilo vedno definitivno. Pretežni del, nad dve tretjini kranjskega izseljevanja, je dal črnomeljski okraj, kjer je imelo domovinstvo 1068 v inozemstvu živečih oseb, 711 jih je bilo v Nemčiji, 281 v Ameriki in 43 v Švici. Od odsotnih Goričanov jih je bilo 422 v Italiji. Izseljenci drugih okrajev in dežel so bili razdeljeni v majhnih skupinah po raznih državah, pri njih smer izseljevanja ni bila enotna. V avstrijski statistiki so vsebovani seveda le tisti, ki so živeli v tujih državah, pa so si ohranili domovinsko pravico domače občine. Izseljenci, ki so pridobili državljanstvo nove domovine, v njej niso upoštevani. Zato je moralo biti število Slovencev, ki so živeli v Združenih državah, dosti višje, saj so naseljenci na kmetijah morali postati ameriški državljani. Tako je bilo verjetno z Gorenjci, ki so ustanovili v Ameriki prve večje slovenske naselbine.

Tudi štetje l. 1880 ni dalo o stanju naših izseljencev v inozemstvu boljših podatkov. Za Kranjsko je izkazanih 1356 odsotnih domačinov, kar je manj kot pri prejšnjem štetju; v Ameriki jih je bilo 275, v Nemčiji 908, ostali so bili raztreseni po drugih državah. Iz cele Štajerske je navedenih 288, iz Koroške 140, iz Trsta 476, iz Goriške 771 in iz Istre 965 oseb kot živečih v inozemstvu. Primerjava z rezultati prejšnjih štetij pokaže nezanesljivost teh števil, saj so nekatere za cele dežele manjše, kot so bile prej le za slovenski del. K temu pride še v vseh deželah precejšnje število oseb neznanega bivališča. Številke so kljub nepopolnosti zanimive, ker odkrivajo vsaj države, kamor se je usmeril večji del naših izseljencev. Za kranjske izseljence sta bila glavna cilja Nemčija in Amerika, tudi odsotni domačini iz Štajerske in Koroške so bili največ v Nemčiji; Tržačanov je bilo največ v Italiji, Goričanov v Italiji in v Turčiji ter Egiptu, Istranov v Italiji, Turčiji in Egiptu ter v Ameriki. Amerika je bila tedaj izseljenski cilj le za Kranjsko in Istro, toda iz Istre se niso izseljevali toliko v Severno kot v Južno Ameriko. Prvič je statistika pokazala večje število naših izseljencev v Turčiji in Egiptu, tam naj bi živelo 318 izseljenk iz Goriške. Seveda ni verjetno, da so bili v tej številki zajeti vsi naši izseljenci. Slovensko izseljevanje v Egipt se je pričelo že po l. 1850, močnejše je bilo v šestdesetih in pozneje v osemdesetih letih.

Moških je bilo med temi izseljenci le malo, pač pa ženske iz Goriškega in Tržaškega. L. 1901 je Karel Pečnik cenil število naših izseljencev v Egiptu na 5300 oseb, od teh 5000 služkinj.²²

Z letom 1876 je pričela avstrijska statistika, zavedajoč se nepopolnosti svojih rezultatov o izseljevanju, uporabljati tudi statistiko glavnih evropskih luk, skozi katere je teklo izseljevanje v Ameriko. Po poročilih političnih oblasti se je v razdobju 1876-85 izselilo iz celotne Štajerske 98 oseb, iz Koroške 38, iz Kranjske 107 in iz Primorske 3816 oseb.²³ To so bile le izselitve na podlagi izselitvenih dovoljenj in odpustov iz državljanstva. Izselitvena dovoljenja pa niso bila obvezna, zato v tej statistiki še niso bili zajeti tisti, ki niso imeli namena, da se izselijo za stalno. Čeprav so številke uradne izseljenske statistike prenizke, je vendar gotovo, da je bilo tedaj naše prekomorsko izseljevanje še na začetku in se je gibalo v ozkih mejah. Saj se je po podatkih evropskih pristanišč, ki služijo kot najstarejši in najzanesljivejši viri za statistiko prekomorskega izseljevanja, do l. 1879 število izseljencev iz Avstrije gibalo v mejah po 10.000 letno in šele l. 1880, ko je število izseljencev znatno poskočilo, se je vkrcalo v nemških pristaniščih, za avstrijsko izseljevanje sta prihajala v poštev predvsem Hamburg in Bremen, 19.873 avstrijskih izseljencev.²⁴ Statistika pristanišč je redno izkazovala večje število avstrijskih izseljencev kot avstrijska uradna statistika in se torej bolj približuje resnici, vendar za nas ni toliko pomembna, ker izseljencev ne loči po narodnosti. Iz navedenih podatkov avstrijske izseljenske statistike se vidi, da se je v letih 1876-85 izselilo razmeroma visoko število oseb iz Primorske. Ti izseljenci so bili največ Italijani in Furlani iz gradiščanskega okraja, od koder se je samo l. 1878 izselilo 871, 1879 pa 1076 oseb. Pod vplivom slabih gospodarskih razmer, zlasti ker je trtna uš uničila vinograde, je bilo izseljevanje iz severne Italije proti koncu sedemdesetih let izredno močno. Isti vplivi so povzročali, da so se izseljevali tudi Italijani iz Tirolske in Goriške. Izseljevali se niso samo posamezniki, ampak cele družine. Kot izseljenci iz Italije so se tudi avstrijski Italijani izseljevali največ v Srednjo in Južno Ameriko, posebno v Brazilijo in Argentino.²⁵

Za razdobje osemdesetih let sploh manjkajo statistični podatki o slovenskem izseljevanju. Iz avstrijske statistike in

razprav, ki so skušale prikazati celotno avstrijsko izseljevanje, se vidi, da je število izseljencev v prekomorske države v primeri s prejšnjimi desetletji naraščalo, ni pa nobene osnove, da bi mogli preceniti, koliko so bile pri tem izseljevanju udeležene posamezne avstrijske narodnosti. V Združenih državah, ki so pritegnile največji del avstrijskega prekomorskega izseljevanja, so l. 1880 našteali 38.663 rojenih Avstrijcev, do l. 1890 je njihovo število naraslo na 123.271, do l. 1900 pa na 276.249, brez Čehov in Poljakov, ki jih je ameriška statistika izkazovala posebej. O točnosti teh rezultatov ameriške statistike za avstrijske izseljence so nastali upravičeni dvomi, po številu oseb, ki so se v devetdesetih letih leto za leto izseljevale iz Avstrije in kakor so jih ugotovile druge statistike, je moralo biti navedeno število Avstrijcev v Združenih državah pre-nizko.²⁶ Vendar te številke kažejo, da se je izseljevanje iz avstrijskih alpskih in kraških dežel, h katerim so spadale tudi slovenske, v večjem obsegu pričelo šele po l. 1880.

V finančnem letu 1898/99 je bilo v ZDA uvedeno registriranje izseljencev po rasah, pa tudi to ni prineslo več jasnosti in točnosti v statistiko, ki je pričela izkazovati npr. Bosance, Hercegovce, Dalmatince kot posebne narodnosti. Slovence in Hrvate vodi od tedaj ameriška statistika skupaj, vendar se tudi na točnost teh podatkov zaradi nejasne opredelitve pojma posamezne narodnosti ne moremo zanesti, saj so Slovence prav posebno radi zamenjavali s Slovaki.²⁷

Tabela 5 vsebuje po ameriški statistiki število Slovencev in Hrvatov, ki so se doselili v ZDA v letih 1899-1918. Trunk je cenil, da so dobro tretjino teh izseljencev tvorili Slovenci, Mladineo pa je računal, da so si bili Slovenci in Hrvati celo v razmerju dve proti dveh petinam.²⁸ Ta statistika ni zajela vseh Slovencev. Menil je, da so za Slovence označeni večinoma le Kranjci, ker so se slovenski Korošci izdajali za Nemce, prav tako tudi mnogi Štajerci. Zato je moralo biti dejansko število slovenskih izseljencev v ZDA višje, kot pa je tisto, do katerega pridemo na podlagi te statistike. Po cenitvah Trunka in Mladinea si lahko napravimo sliko o obsegu slovenskega izseljevanja v prvih dveh desetletjih tega stoletja, ko je to doseglo kulminacijo.

O prekomorskem izseljevanju iz nekdanje Kranjske v razdobju 1896-1911 imamo satistiko, ki jo je na podlagi poročil

okrajnih glavarstev deželni vladi sestavil Mulaček.²⁹ Ko je začelo izseljevanje občutno naraščati, je dala deželna vlada okrajnim glavarstvom nalogo, da ji redno poročajo o prekomorskem izseljevanju. Poročila glavarstev so bila polletna in so od l. 1896 naprej popolna. Število izseljencev je bilo najpogosteje ugotovljeno po izdanih potnih listih. Poročilo izkazuje stan, število svojcev, ki so spremljali izseljence, cilj, razpolaganj s posestvom, če so ga imeli, ter vzroke izselitve. Nekatera poročila so vsebovala tudi poklic in starost izseljencev, vendar glede tega ni bilo enotnosti. Mulaček je objavil svojo statistiko izseljevanja po posameznih letih in po okrajih, upoštevajoč stan izseljencev. V skupnem pregledu je razdelil izseljence po vzrokih, zaradi katerih so zapustili domovino. Po njegovi statistiki sta sestavljena pregleda v tabelah 1 in 2. Uradne številke o izseljevanju so, kot misli Mulaček, prenizke, število izseljencev je bilo 25 do 35 odstotkov višje. Mnogo Slovencev, cenil je, da več tisoč, se ni izselilo naravnost v Ameriko, ampak so šli najprej v Nemčijo ali pa le v sosednje avstrijske dežele, na nemško Koroško, zlasti pa na Srednje in Zgornje Štajersko, ki jim je bila le postaja na poznejši poti v Ameriko. V ZDA so bile cele naselbine naših rojakov, ki so dobivale ves prirastek iz teh vmesnih postaj. Končno so bili tudi izseljenci, ki so odpovali brez potnega lista in oblasti njihove izselitve niso imele v evidenci ter jih v svojih statističnih poročilih niso upoštevale. Brez potnega lista so potovali pogosto mladoletni, posebno pa taki, ki so se hoteli izogniti vojaški službi.

Število slovenskih izseljencev v ZDA je bilo v primeri s pasivnimi migracijskimi saldi v istih razdobjih nesorazmerno visoko. V prvem desetletju tega stoletja se je doselilo v ZDA, kot vidimo iz tabele 5, nad 100.000 Slovencev, če vzamemo, da so Slovenci predstavljali tretjino hrvaško-slovenskega doseljevanja po ameriški statistiki. Pasivni migracijski saldi vseh podeželskih okrajev slovenskega ozemlja so v istem razdobju znašali dobrih 90.000 oseb, vendar se je migracijski saldo v veliki meri kompenziral z aktivnimi saldi v mestih, predvsem v Trstu in v nekaterih bolj industrializiranih okrajih, tako da je celotni pasivni migracijski saldo slovenskega ozemlja znašal le okrog 25.000 oseb. Pasivni migracijski saldo Kranjske v letih 1901-10 je znašal 33.965. Po Mulačkovi statistiki pa se je le v prekomorske dežele izselilo 48.131 oseb.

Slovensko izseljevanje je sicer v tem razdobju težilo pretežno v Ameriko, toda tudi izseljevanje v tuje avstrijske dežele je bilo še vedno močno. Tudi če upoštevamo, da je v mesta na slovenskem ozemlju deloma dotekalo prebivalstvo iz neslovenskega ozemlja ter da je bilo izseljevanje iz podeželskih okrajev delno kompenzirano s tujim doseljevanjem, si velike razlike med migracijskimi saldi in rezultati izseljenskih statistik ne bi mogli razložiti brez številnega vračanja izseljencev nazaj v domovino. Trunk je cenil, da so tri četrtine slovenskih izseljencev ostale v Ameriki, četrtina pa se je vrnila. Odstotki vračajočih se izseljencev, ki so po njem povzeti v tabeli 5, pa kažejo, da je bil verjetno delež tistih, ki so se vrnili, celo višji. Po podatkih, ki jih je objavil Englisch, je na 100 srbohrvaških in slovenskih doseljencev v ZDA l. 1908 prišlo 113,3, l. 1909 42,3 in l. 1910 16,4 takih, ki so se vrnili. Caro, ki je opozarjal na težave pri statistiki vračajočih se izseljencev, jih je cenil na 17 do 27 odstotkov celotnega števila avstrijskega izseljevanja.³⁰ Mnogo izseljencev, ki so se vrnili v domovino, se je po nekaj letih zopet izselilo. Po ameriški statistiki je bilo med doseljenimi Slovenci in Hrvati v l. 1898-1902 10,3 odstotkov takih ponovnih doseljencev, v l. 1902-05 10,9 odstotkov, v l. 1905/06 13,1 odstotkov in l. 1906/07 5,4 odstotkov.³¹ Gotovo so bili tudi taki, ki niso le enkrat, ampak celo večkrat potovali čez ocean. V statistiki izseljencev so bili večkrat zajeti. Statistika je navajala primere izseljevanja in ne število izseljencev.

Izseljenska statistika je bila torej preveč nepopolna, da bi mogla podati točno število naših izseljencev in biti moramo zadovoljni, če imamo možnost, da na njeni podlagi določimo približne meje, v katerih se je gibalo izseljevanje. Tudi statistika o izseljevanju iz Kranjske, ki je sestavljena po poročilih okrajnih glavarstev, ima iste pomanjkljivosti; isti izseljenec je bil lahko večkrat upoštevan. Mislim pa, da sta obe statistiki enako zanesljivi. Število izseljencev po posameznih letih gre v glavnem vzporedno, popolne vzporednosti pa zaradi različnosti podlage pri obeh statistikah ne moremo pričakovati. V ameriški statistiki hrvaško-slovenskega izseljevanja niso upoštevani kočevski Nemci, ki so predstavljali precejšen del kranjskega izseljevanja. Že zato je popolna vzporednost izključena.

Najbolj točno številko izseljevanja v ZDA verjetno dobimo iz

statistike prebivalstva v l. 1910. Tedaj so v Združenih državah našeli 117.780 v Avstriji rojenih Slovencev, 174.943 pa je bilo vseh Slovencev avstrijskega porekla, to je v Avstriji rojenih in njihovih potomcev.³² Število pri tem štetju ugotovljenih Slovencev, ki so bili rojeni v Avstriji, se da sicer spraviti v sklad s številkami izseljevanja v razdobju, za katero prinašamo statistične podatke v naših tabelah. Upoštevajoč vrnitve izseljencev v domovino, je od števila doseljencev v razdobju 1901-10 verjetno ostalo v ZDA okrog 70.000 oseb, do 50.000 jih je pa moralo živeti v Ameriki že konec prejšnjega stoletja. Če pomislimo, kdaj se je pričelo izseljevanje v Ameriko, da je v osemdesetih letih že precej naraslo ter da se je v zadnjem desetletju 19. stoletja letno vkrcalo za Ameriko že po nekaj tisoč izseljencev, je zelo verjetno, da so dosegli omenjeno število. Ne zdi pa mi se v skladu s številom v Avstriji rojenih Slovencev število njihovih potomcev, ki naj bi bili rojeni v novi domovini in jih je bilo nad 50.000, kar je za število naših izseljencev gotovo previsoko. Vendar so objavljeni statistični podatki preveč pomanjkljivi, da bi mogli priti do jasnosti.

Število izseljencev se je od leta do leta spreminjalo, skoku je sledil padec v naslednjem. Višek je doseglo izseljevanje v letih 1906 in 1907, l. 1908 je prišlo občutno nazadovanje kot posledica ene izmed najhujših ameriških gospodarskih kriz pred prvo svetovno vojno. Ni se občutno zmanjšalo le število novih doseljencev, tudi stari izseljenci so se trumoma vračali nazaj v domovino, njihovo število je tedaj preseгло število novih izseljencev.³³ Kljub velikemu nihanju števila izseljencev je bilo izseljevanje v ZDA prav znatno vse do začetka prve svetovne vojne, toda številni so bili tudi izseljenci, ki so se vračali nazaj v domovino, kakor se to vidi iz tabele 5. Vzrokov nihanja števila izseljencev ne moremo iskati toliko v gospodarskih razmerah dežel izseljevanja, kjer ni bilo takih nenadnih sprememb, ampak v gospodarskem razvoju ZDA, kjer so letom konjunktura sledila leta kriz in depresije.

Izseljenska statistika dopušča tudi nekaj vpogleda v strukturo našega ameriškega izseljevanja. Sodeč po ameriški statistiki doseljevanja, ki je vodila Hrvate in Slovence skupaj, so moški znatno prevladovali. V letih 1898-1908 je prišlo na 1000 moških komaj 157 žensk. Mulačkova statistika kranjskih izseljencev ne loči po spolu, dasi vsebuje podatke o stanu izseljen-

St. 5033.

zadnjem času pismozivje se vedno bolj
izseljevanje v Ameriko, in posebno v Brazilijo.
Kraloga političnih oblastij je, temu izseljevanju
posebno pozornost naklonite, in pred vsem konstatirati
vati obseg in uspehe tega gibanja. - Zato je
deležno predsedništvo z ukazom z dne 6. marca
t. l. št. 713 odredila, natanke presediti obseg tega
izseljevanja in s njimi izkaze predložiti.

Pri temu se opozarja, da ne gre samo za
premembo državljanstva, ampak da se k izseljenju
com štejejo vsi tisti, kateri zapustijo domovino,
da se za več časa nastanejo v Ameriki.

Zupanstvom se torej navoča, izkaze, kateri
se jim doposlejo v prijebu, v rubrikah 6 - 16
natanke izpolniti, in jih potem naj kasneje
do 10. aprila t. l. semkaj priložiti.

Ob jednom morajo zupanstva zapisati v ta
izkaz tudi tiste, kateri so leta 1892 odšli v
Ameriko brez potnega lista in izpolniti vse
rubrike. - To zupanstvom ne bodo stali mnogi
truda, ker so vsi izseljenci dobili potne liste
potem dotičnega zupanstva in se že itak
v izkazu zapisani, torej naj zupanstvo
v priloženem izkazu samo še tiste zapise,
ki so brez potnega lista odšli v Ameriko.

Nadalje morajo zupanstva za naprej
dne 5. vsakega meseca predložiti izkaz
/ po obravnavi priloženega izkaza / čez vse
tiste, kateri bodo za naprej podali se v
Ameriko, Afriko, Azijo in Avstralijo, in ne

Vsim zupanstvom

cev in o svojcih, ki so se izselili. Od 53.340 izseljencev v razdobju 1896-1911 je bilo 38.420 samskih, 17.920 pa poročenih, koliko je odpadlo na posamezen spol ni razvidno. Od svojcev je bilo 1218 žen in 4445 otrok. Ta struktura je bila značilna za slovensko in morda tudi za hrvaško izseljevanje iz Avstrije, pri drugih narodih je bila drugačna. Med Nemci, ki so se v desetletju 1901-10 izselili iz Avstrije, je bilo 40,1 odstotek, med Čehi (brez Slovakov) pa 42,6 odstotkov žensk, pri avstrijskih Srbih, Hrvatih in Slovencih je ženski delež znašal le 14,5 odstotkov celotnega števila izseljencev.³⁴ Struktura izseljenske množice po spolu ter veliko število vračajočih se izseljencev dokazuje, da mnogi niso imeli namena za vedno zapustiti domovino in se naseliti v novem kraju, ampak so šli v Ameriko, da si tam zaslužijo nekaj denarja in se potem vrnejo na domačo zemljo. Po nekaterih krajih, zlasti v Beli Krajini, je postalo običajno, da je sin, ki mu je oče nameraval prepustiti posestvo, kmalu po tem, ko se je oženil, odšel v Ameriko, da bi s prisluženim denarjem odplačal dolgove na posestvu ali si pridobil nekaj gotovine za bodoče gospodarstvo. Le če se mu je v Ameriki dobro godilo, doma pa je bilo veliko dolga, je poklical za seboj ženo, posestvo pa je prepustil upnikom.³⁵

Tudi starostna sestava našega izseljevanja je bila različna od starostne sestave pri drugih avstrijskih narodnostih. Od hrvaških in slovenskih doseljencev, ki so prišli med 1899 in 1907 v ZDA, je bilo 3,8 odstotkov starih manj kot 14 let, 92,9 odstotkov od 14 do 45 in 3,3 odstotke nad 45 let.³⁶ Pri avstrijskih Nemcih, ki so se izselili v ZDA med 1901-10 je prišlo na prvo starostno skupino 16,85, na drugo 76,42, v tretjo 6,73 odstotkov, pri Čehih (brez Slovakov) pa 20,43, 74,00 in 5,57 odstotkov.³⁷ Iz teh števil se vidi, da so se Nemci in Čehi v znatnejšem številu izseljevali z družinami, kajti otroci so imeli pri obeh narodnostih kar precejšen delež.

Nič manj zanimiva in karakteristična ni poklicna struktura naših izseljencev v Združene države, kakor jo je ugotovila ameriška statistika. Od celotnega števila Hrvatov in Slovencev v razdobju 1899-1907 je odpadlo na: proste poklice 0,07, trgovce 0,08, obrtnike in izučene delavce 4,02, farmerje 1,36, kmetijske delavce 26,21, rudarske delavce 0,81, dninarje 51,76, služinčad 5,53, ostale poklice in osebe neznanega poklica 0,15, na osebe brez poklica, všteti žene in otroke doseljencev, pa 10,01 odstotek.³⁸

Kako različna je bila poklicna struktura češkega in nemškega izseljevanja iz Avstrije se vidi iz naslednjega pregleda, ki kaže, koliko odstotkov je odpadlo na posamezne poklicne skupine v razdobju 1901-10.³⁹

Iz Slovenije in Hrvaške so se pravzaprav izseljevali le kmetijski delavci in dninarji ter njihovi svojci, nekaj je bilo med njimi še hišne služinčadi, obrtnikov in kvalificiranih delavcev je bilo razmeroma malo. Med češkimi in nemškimi izseljenci je bila najmočnejša skupina oseb brez poklica. To so bili v glavnem svojci izseljencev, močna je bila skupina kvalificiranega delavstva, visok delež hišne služinčadi kaže, da je bilo med izseljenci mnogo žensk. Delež svojcev najbrž ni visok le zato, ker so se Nemci in Čehi v razdobju, na katerega se nanaša pregled, izseljevali z družinami, ampak tudi, ker so svojci prihajali za izseljenci, ki so se izselili še v prejšnjih desetletjih; ameriško izseljevanje Nemcev in Čehov je bilo starejše kot slovensko in hrvaško. Odstotka rudarskih in kvalificiranih delavcev med našimi izseljenci sta izredno nizka, če pomislimo na tiste izseljence slovenskega rodu, ki so se izselili v Ameriko iz industrijskih okolišev srednje in zgornje Štajerske ali Nemčije in katerih število naj bi šlo v tisoče. Te izseljence je ameriška statistika gotovo zajela po njihovem tedanjem poklicu, ni pa jih zajela po njihovi narodnosti, ker niso navedli svojega narodnostnega porekla, zato jih ne dobimo med hrvaškimi in slovenskimi doseljenci.

Pri poklicni strukturi naših izseljencev je razumljivo, da je bilo njihovo gmotno stanje zelo slabo. V razdobju 1898/99-1902/03 je prišlo na Slovence ali Hrvata, ki se je priselil v ZDA, upoštevane so le samostojne odrasle osebe, 13,73 dolarja, na Čeha in Moravana je prišlo 35,3, na Nemca 51,38 dolarja. Celotni izseljenci, ki so izkazani kot Dalmatinci, Bosanci in Hercegovci, so imeli pri sebi povprečno vsaj še enkrat tolike zneske kot Slovenci in Hrvati.⁴⁰

Ker so Hrvati in Slovenci združeni v eni skupini, ne moremo presoditi, če so številke v celoti značilne tudi za slovenske izseljence, vendar smemo sklepati po poklicni strukturi, kjer je prevladovalo nekvalificirano delavstvo, da je bila hrvaško-slovenska množica po svoji sestavi kakor tudi po gmotnem stanju zelo enotna, ker bi bila sicer slika poklicne sestave drugačna.

Okrajna glavarstva na Kranjskem so v svojih poročilih skušala zajeti tudi vzroke izseljevanja. Iz teh poročil, ki niso zajela vseh mogočih individualnih vzrokov in so bila zelo splošna, se vidi, da je naše izseljence gnala v svet želja za boljšim zaslužkom in kruhom. Od 49.605 izseljencev, ki so v l. 1896-1907 zapustili Kranjsko, jih je šlo 43.566 v Ameriko z upanjem na boljši zaslužek, 591 se jih je izselilo zaradi zadolženega posestva, 30 iz strahu pred vojaško dolžnostjo, 5418 pa iz drugih vzrokov, v tej skupini so bile žene in otroci izseljencev.⁴¹

Gospodarska prosperiteta v Združenih državah, zlasti razvoj industrije, je izseljencem obljubljala možnost ugodnega zaslužka. Povprečni letni zaslužek ameriškega delavca je znašal 1740 kron, avstrijskega 760 kron.⁴² Še večje so bile razlike med ameriško mezdo in mezdo v naših deželah za posamezne kategorije delavcev. Kmetijski delavec je v začetku devetdesetih let zaslužil na Kranjskem s hrano dnevno 1,05 K, brez hrane 0,60 K več, na Koroškem 0,80 K, brez hrane 0,65 več, na Štajerskem 0,90 K, brez hrane 0,85 K več, v Ameriki pa je prejemal ob dobri hrani najmanj 1 dolar (5 K).⁴³ V državi Ohio, kjer je bila močna kolonija Slovencev, so sredi prvega desetletja znašale najnižje mezde tovarniškega delavca 0,14 dolarja na uro, pri deveturnem delu je bilo to 1,26 dolarja dnevno. Izučeni delavci so dobili visoke mezde, npr. zidarji 40 do 50 centov, strojniki 27 do 35 centov, tesarji 27 do 40 centov na uro. Za svoje življenje je izdal samski delavec, ki je običajno stanoval v boardinghousu skupaj z 20 ali 30 drugimi delavci, okrog 3 do 4 dolarje tedensko, tako si je mogel prihraniti velik del svojega zaslužka. V državi Kolorado, kjer je živel več tisoč Slovencev, je znašala dnevna mezda 1,5 do 1,5 dolarja, mezde kovačev 2,25 do 3,5, zidarjev 4,5 do 6, tesarjev 2,75 do 4, ključavničarjev 2,5 do 3 dolarje. Stroški preživljanja so znašali 0,75 do 1 dolar dnevno, kajti obleka in stanovanje sta bila dražja kot v Evropi. Veliko Slovencev je iskalo zaslužka v državah Skalnega gorovja, od koder se je po preteku časa polovica vrnila nazaj v domovino, njihova mesta pa so skoraj redno zasedli novi slovenski doseljenci. Slovenci so bili vedno pripravljeni prevzeti sicer dobro plačano, toda mnogokrat zdravju škodljivo delo, samo da bi se mogli čimprej s prihranki vrniti v domovino. Zato so bili Kranjci v vseh koloradskih topilnicah zelo zaželeni in so imeli nekak monopol pri »praženju«. Zaposleni so bili

tudi po železarnah in premogokopih. Dnevna mezda v topilnicah je znašala 1,75 do 3,50 dolarja, v železarnah najmanj 1,65, v premogokopih je znašal mesečni zaslužek dobrega delavca 100 do 125 dolarjev. V kmetijstvu je bilo zaposlenih malo Slovencev.⁴⁴

Ker so naši izseljenci živeli varčno, so pri ameriških mezdah velik del zaslužka prihranili. Ko so zbrali dovolj prihrankov, so se vračali v domovino, zato je vsakemu izseljenskemu valu sledil obratni val izseljencev. Šuklje je računal, da je mogel izseljenec v Ameriki letno prihraniti 1000 do največ 2000 kron.⁴⁵

Izseljevanje v Ameriko je med slovenskimi deželami najbolj prizadelo Kranjsko in Primorsko. Mulačkova statistika odkriva obseg prekomorskega izseljevanja po posameznih političnih okrajih. Rezultati te statistike za desetletje 1901-10 so v tabeli 2. Poleg absolutnih števil izseljencev, ločeno za izseljence in svojce, so izračunane še relativne, ki povedo, kakšen odstotek prebivalstva po stanju l. 1900 se je izselil iz okraja. Na prvem mestu je kočevski, sledijo črnomaljski, novomeški in logaški okraj. Preseneča, da je odstotek kočevskega okraja toliko višji od ostalih treh, kajti v pasivnem migracijskem saldu ni bilo tako velikih razlik, glavni del izseljevanja je bil sicer iz vseh treh okrajev usmerjen v Ameriko, toda kočevski okraj je imel razen tega še močno izseljevanje v tuje avstrijske dežele, ki je bilo sorazmeroma močnejše kot v ostalih treh okrajih. Zato mislim, da ima visok odstotek vsaj delno vzrok v načinu ugotavljanja števila izseljencev na podlagi izstavljenih potnih listin, v številnejšem vračanju Kočevarjev iz Amerike ter ponovnem izseljevanju. Tako je bil isti izseljenec v statistiki upoštevan dvakrat, mogoče tudi večkrat. O obsegu prekomorskega izseljevanja iz Primorske in Spodnje Štajerske nimamo podatkov. Za ti dve deželi Amerika tudi ni bila glavni cilj izseljevanja, kajti iz Goriške in Slovenske Istre so se odseljevali največ v Trst, iz slovenske Štajerske pa v nemške dežele. Pač pa se je v začetku tega stoletja pričelo znatnejše izseljevanje iz Prekmurja, od koder je l. 1910 živelo v inozemstvu 5892 oseb, velik del teh se je izselil čez morje.⁴⁶

Izseljevanje v ostale prekomorske države je bilo v primeri s severnoameriškimi zelo podrejenega pomena, naše naselbine v raznih južnoameriških državah so šteje komaj nekaj stotin duš,

ravno tako v Kanadi. Vendar nam točnejša statistika o tem izseljevanju ni na razpolago.⁴⁷ V prvi polovici devetdesetih let je pod vplivom propagande izseljenskih agentov odšlo večje število izseljencev iz postojnskega okraja v Brazilijo. To izseljevanje je pa prenehalo, kakor hitro je prenehala reklama.⁴⁸

Od evropskih držav je bila edino Nemčija cilj večjega števila naših izseljencev. Možnosti, da bi številčno zajeli to izseljevanje, so zelo omejene. L. 1900 so v Nemčiji ugotavljali materni jezik in rojstno deželo tujih državljanov. V celi državi so našteali 9193 oseb s slovenskim maternim jezikom, 6453 je bilo moških, 2740 ženskih. Kolikor so bile ugotovljene rojstne dežele, so bili Slovenci pretežno iz Štajerske in Kranjske. Verjetno je sicer, da je bilo v resnici število Slovencev v Nemčiji nekaj višje, saj moramo računati s tem, da niso vsi pravilno navedli svojega maternega jezika. Za l. 1910 nimamo ustrežnejših podatkov. Cenili so, da je bilo v Nemčiji, in sicer v rensko-vestfalski pokrajini, pred prvo svetovno vojno 70.000 Jugoslovanov, povečini Slovencev, ker so se Srbi in Hrvati sem le malo selili. Po prvi svetovni vojni pa naj bi bilo v Vestfaliji 40.000 Slovencev.⁴⁹ Navedene številke se mi zdijo pretirane, če jih primerjam z migracijskimi saldi naših dežel ter z obsegom izseljevanja v razne tuje avstrijske dežele in Ameriko. Pripomniti je treba, da se številke, ki jih o stanju naših izseljencev v Nemčiji navajajo razni viri, med seboj zelo razlikujejo.⁵⁰

Za Primorsko je bilo pomembno že omenjeno izseljevanje v vzhodne države ob Sredozemskem morju, Turčijo in Egipt, pa tudi ostale slovenske dežele so imele tam nekaj stotin svojih pripadnikov. L. 1900 so našteali v Orientu 305 oseb iz Štajerske, 118 iz Koroške, 283 iz Kranjske in 3023 iz Primorske. Med izseljenci so močno prevladovale ženske, ki so bile zaposlene kot služkinje največ v Egiptu. Rezultati statistike zaostajajo za sodobnimi cenitvami o številu slovenskih služkinj v Egiptu, kajti l. 1900 je bilo tam le 2434 oseb, ki so imele domovinstvo na Kranjskem in Primorskem. Izseljevanje v vzhodne dežele pozneje ni več naraščalo, številke izseljencev iz naših dežel so ostale deset let pozneje približno na isti višini.⁵¹

Svetovna vojna, ki je povzročila velike spremembe v razvoju prebivalstva, je prav posebno spremenila pogoje in možnosti prekomorskega izseljevanja. Združene države so do izbruha svetovne vojne prevzemale največji del našega izseljenskega

toka. V letih po svetovni vojni so doseljevanje omejile do skrajnosti. Sicer so se tudi že prej branile nezaželenega dose-ljevanja, najprej Kitajcev in Japoncev, v zadnjih desetletjih pred prvo svetovno vojno so zaradi brezposelnosti, ki se je pojavljala kot posledica ponavljajočih se gospodarskih kriz, skušale z različnimi ukrepi omejevati doseljevanje. Že l. 1903 je bil sprejet zakon z vrsto določb, katerih namen je bil otežiti tuje doseljevanje. Tako so ZDA zavračale doseljence, ki so jim drugi plačali prevoz, izvzeti so bili sorodniki in prijatelji. Dose-ljevanje tudi ni bilo dopustno v primerih, da je bilo izseljencu obljubljen delo ali da se je za delo že prej dogovoril.⁵² Na doseljevanje so bile uvedene posebne pristojbine. L. 1907 je bila ta pristojbina zvišana od 2 na 4 dolarje za osebo.⁵³ Doseljenec, ki ob prihodu v Ameriko ni dokazal, da ima vsaj 25 dolarjev, je bil zavržen. Če se je izkazalo, da je ta znesek prejel od osebe, ki je živela v Ameriki, je veljalo to kot podpora in je bil dose-ljenec takoj deportiran v domovinsko državo. Izjema je bila le, če so denar poslali starši svojim otrokom in poročeni svojim zakonskim drugom.⁵⁴ Po svetovni vojni je bila z zakonom 11. maja 1922 uvedena številčna omejitev pri doseljevanju v ZDA. Posameznim državam so bile določene kvote, za Jugoslavijo je ta znažala 6426 izseljencev na finančno leto.⁵⁵ Pozneje je bila še znižana, tako da je izseljevanje v ZDA postalo praktično nepomembno, saj je v letih po prvi svetovni vojni dosegalo komaj nekaj stotin letno. Za razdobje 1922-39 imamo razme-roma dobro statistiko našega izseljevanja v prekomorske drža-ve, kateri se za čas od 1930-39 pridružuje tudi statistika izse-ljevanja v razne evropske države. To statistiko je zbral izse-ljenski komisariat. Statistični pregledi, ki jih je sestavljal, so bili do l. 1934 tiskani, poznejši so v rokopisu.⁵⁶ Tabela 3 vse-buje po tej statistiki sestavljen pregled izseljevanja iz jugoslo-vanske Slovenije, njene meje so se zaradi sprememb v upravnopolitični razdelitvi Jugoslavije sicer nekoliko spreminja-le. Spremembe pa niso bile take, da bi se mogle pokazati v številkah izseljenske statistike, zato jih lahko zanemarimo.

Prekomorsko izseljevanje je bilo po prvi svetovni vojni zelo skromno in po svojem obsegu ne vzbuja nobenega posebnega zanimanja. Nekoliko višje je število izseljencev v letih 1927 in 1928, ko so se Slovenci izseljevali v Kanado in Argentino. Ce-lotno število izseljencev v l. 1921-39 je znažalo 20.803 oseb, v

letih 1924-39 pa se je vrnilo 8206 oseb, torej se je dejansko izselilo komaj okrog 10.000 oseb. Od izseljencev, ki so se izselili v l. 1927-38, je bilo 3965 tujih državljanov. To so bili pretežno nekdanji izseljenci, ki so si pridobili državljanstvo svoje nove domovine, največ ameriško, in so se po vrnitvi v staro domovino ponovno izselili. Če upoštevamo vračajoče se izseljence in tuje državljane med izseljenci, potem se izkaže, kako nepomembno je bilo za jugoslovanski del Slovenije v razdobju med obema svetovnima vojnama prekomorsko izseljevanje. V primeri s predvojno se je precej spremenila sestava izseljenske množice po spolu in po starosti. Delež žensk je bil znatno višji, med izseljenci je bilo več otrok, ker so izseljence pogosteje spremljali svojci. Po poklicu so še vedno prevladovali kmetje in nekvalificirani delavci, čeprav so bili kvalificirani delavci in prosti poklici močnejše zastopani kot pred prvo svetovno vojno. Več kot polovica izseljencev je imela svojce v državi, v katero so bili namenjeni, in so jim drugi plačali voznino, to so bili večinoma primeri, da so družinski člani, žene in otroci, sledili izseljencem v novo domovino. Razumljivo je, da so pri tem izseljevanju bile glavni cilj ZDA, kjer je živel največji del naših izseljencev, v drugi vrsti je Kanada, kamor se je v 17 letih izselilo 4359 oseb, v Argentino jih je odšlo 3024, v Brazilijo 525, ostali so se porazdelili na druge prekomorske države.⁵⁷

O obsegu izseljevanja v evropske države daje statistika podatke šele od l. 1927 naprej. To izseljevanje je bilo sicer številčnejše kot v prekomorske države, vendar se po svojem obsegu ne more primerjati z nekdanjim izseljevanjem v tuje avstrijske dežele in tuje države. V 13 letih, od 1927-39, se je po tej statistiki izselilo v razne evropske države 63.031 oseb, toda zdi se, da se jih je vsaj tri četrtine vračalo. V letih 1931-39, ko se je izselilo 47.661 oseb, se jih je vrnilo 38.117. V nekaterih letih je število vračajočih celo preseglo število izseljencev. Za veliko število vračajočih se izseljencev moremo navesti dva razloga. Izseljevanje je bilo v veliki meri sezonsko, izseljenci so odhajali opravljat razna kmetijska dela v Francijo in Nemčijo. Po opravljenem delu, ki je trajalo nekaj tednov ali mesecev, so se vrnili v domovino. Od 21.011 izseljencev v l. 1935-38 jih je 9153 šlo na začasno sezonsko delo. Drug razlog za vračanje izseljencev iz prejšnjih let so bile bistveno spremenjene gospodarske razmere v deželah doseljevanja, možnosti zaposlovanja

tujcev so se poslabšale, nezaposlenost je mnoge naše izseljence prisilila, da so se vrnili. Tako je bilo z delom izseljencev, ki so se pred prvo svetovno vojno izselili v Nemčijo in so delali v vestfalskih rudnikih in porurski industriji. Zaradi slabih gospodarskih razmer v Nemčiji v prvih povojnih letih se jih je mnogo preselilo v Francijo, nekaj tudi v Belgijo, manjši del se je vrnil domov. Po cenitvi izseljenskega komisariata iz l. 1926 je ostalo na Vestfalskem le okrog 20.000 naših ljudi. Po cenitvi istega komisariata v l. 1927 pa naj bi bilo tedaj *»od pre još oko 50.000 naših sunarodnika i to većinom Slovenaca u Porurju u Westfallen-u«*.⁵⁸ Cenitvi se med seboj preveč razlikujeta, da bi jima smeli zaupati. Iz razlogov, ki sem jih že navedel, pa imam cenitev iz l. 1927 za močno pretirano. V večji ali manjši meri so se izseljenci vračali tudi iz drugih držav, kjer so se poslabšale gospodarske razmere in se je širila brezposelnost.

Za l. 1925-38 daje statistika več podatkov o izseljevanju. Naslednji naj pokažejo sestavo naše izseljenske množice in njene značilnosti. Precej več kot pred prvo svetovno vojno so se izseljevale ženske, kar je pač v zvezi s sezonskim kmetijskim delom, ki je potrebovalo tudi žensko delovno silo; na 1000 moških je prišlo 572 žensk. Poklic največjega dela izseljencev je bil kmetijstvo. Močnejše so bili med izseljenci zastopani še krošnjarji, ostali poklici skoraj niso prihajali v poštev. Tri četrtine izseljencev je navedlo, da se izseljujejo prvič, le ena četrtina se je izseljevala vnovič. Skoraj vsi so imeli zagotovljen zaslužek v kraju, kamor so bili namenjeni.

Naše evropsko izseljevanje je bilo usmerjeno v glavnem v Francijo. V letih 1930-39 se je v Francijo izselilo 25.465 oseb. Izseljevanje je bilo precej enakomerno, nekoliko manjše je bilo v letih gospodarske krize 1932 in 1933. Nato je prišla Nemčija, kamor se je izselilo 24.721 oseb. 20.321 jih je odpadlo na zadnja tri leta pred drugo svetovno vojno, ko je Nemčija pospeševala doseljevanje sezonskih delavcev za kmetijstvo, da bi krila pomanjkanje delovnih moči, ki je bilo posledica prevelikega zaposlovanja domačinov v oborožitvenih industrijah. Od l. 1932 do 1936 je bilo naše izseljevanje v Nemčijo malenkostno. Od ostalih držav je prihajala za doseljevanje nekoliko v poštev še Avstrija. Grozeča vojna, ki so jo napovedovale politične napetosti v l. 1938, je povzročila, da se je tedaj in tudi še v naslednjih letih mnogo naših izseljencev vrnilo v domovino.

Pri slovenskem izseljevanju v prekomorske države v dobi med obema vojnama je imelo Prekmurje znaten delež. K izseljevanju v evropske države pa je vsaj nekatera leta prispevalo največji del. Od izseljencev v Francijo jih je v l. 1930 in 1931 bilo nad polovico iz Prekmurja, izseljenci v Nemčijo so bili skoraj sami Prekmurci.⁵⁹ L. 1937 je podružnica javne borze dela v Murski Soboti odpremila v Francijo 3221, v Nemčijo 2015 sezonskih delavcev, izseljenska statistika pa je istega leta izkazovala skupno 6865 izseljencev v razne evropske države, od teh 4249 v Francijo in 2238 v Nemčijo. Vsi sezonski delavci, ki so šli na delo po posredovanju javne borze dela v Murski Soboti, niso bili Prekmurci, brez dvoma pa jih je bilo največ.⁶⁰ Krošnjariji med izseljenci dokazujejo, da se je značilnost sezonskega izseljevanja Kočevarjev in Belokranjcev ohranila do druge svetovne vojne.

Izseljevanje iz Slovenskega Primorja je potekalo pod drugimi pogoji kot izseljevanje iz jugoslovanskega dela Slovenije. Ne le ekonomski, ampak v veliki meri politični razlogi so usmerjali odseljevanje. Številni primorski izseljenci so se preselili v Jugoslavijo, kjer so ljudska štetja ugotovila, da so se rojeni Primorci v znatnem številu naselili na ozemlju Slovenije in Hrvaške. O tem, kako je potekalo izseljevanje v razdobju med obema vojnama, imamo na razpolago le nekaj nepopolnih statističnih podatkov. Sicer je italijanska statistika vodila tudi statistiko izseljevanja in je zbrano gradivo objavljala v posebnih publikacijah **Movimento della popolazione e cause di morte. Parte II. Movimento migratorio da e per l'estero**, toda ta publikacija mi ni bila dosegljiva. Na razpolago so mi bili le podatki iz italijanske izseljenske statistike, objavljeni v **Annuario Statistico Italiano**, in še ti le za leta 1921-32, ne pa za naslednja. Po teh podatkih je sestavljena tabela 4. Poleg celotnega števila izseljencev kaže število izseljencev v ZDA, Argentino in ostale prekomorske države ter število izseljencev v Francijo, Jugoslavijo in ostale evropske države. Statistika se nanaša na celo Julijsko krajino z Zadrom, torej ne obsega le slovenskega ozemlja. Kot se vidi iz tabele, je število izseljencev po višku v prvih povojnih letih nazadovalo, nato je zopet naraslo v l. 1928-30. Pojav, ki ga lahko ugotovimo tudi pri izseljevanju z jugoslovanskega dela Slovenije. Izseljevanje iz Julijske krajine je bilo, kot nam kažejo že absolutne številke, močnejše kot iz

Slovenije, saj je bilo število prebivalstva v Julijski krajini z Zadrom nižje kot v jugoslovanski Sloveniji, l. 1921 je znašalo 919.987 oseb. Število izseljencev pa je bilo skoraj redno višje kot iz jugoslovanskega dela Slovenije. Zlasti prekomorsko izseljevanje je ob koncu dvajsetih let zavzelo kar precejšen obseg. Kljub razmeroma visokemu številu izseljencev statistika verjetno ni zajela vsega izseljevanja iz Julijske krajine. Podatke o številu slovenskih izseljencev v Argentini in Franciji, ki jih navaja literatura, je težko uskladiti z uradno statistiko izseljevanja. V letih 1926-34 se je po podatkih italijanske državne statistike izselilo iz slovenskega dela Julijske krajine v Argentino 10.989 oseb. L. 1939 pa so cenili, da je tam prebivalo okrog 22.000 primorskih Slovencev.^{e1} V Franciji je bilo l. 1929 med približno 24.000 slovenskimi izseljenci okrog 7000 primorskih Slovencev, ki so se tam naselili po prvi svetovni vojni. Do začetka druge svetovne vojne je njihovo število še naraslo na približno 11.000.^{e2} Velikega dela slovenskega izseljevanja iz Julijske krajine po vsej verjetnosti italijanska statistika ni zajela, ker so se mnogi izselili brez vednosti oblasti in brez dovoljenja. Zlasti izseljevanje v Jugoslavijo je bilo najpogosteje ilegalno in ga statistika ni mogla zaznamovati. Izseljevanje v Jugoslavijo je bilo precejšnje v letih abesinske vojne, ko se je mnogo slovenskih Primorcev tako odtegnilo mobilizaciji.

Italijanska statistika izseljevanja je od l. 1930 razlikovala definitivno in začasno izselitev. Kot definitivno izselitev so šteli primere, ko je izseljenec sledil v tujino svojim sorodnikom, ki so stalno živeli v inozemstvu, ali pa je tam dobil stalno zaposlitev. Ostalo izseljevanje, tudi z namenom dela v inozemstvu, so šteli kot začasno. Od 4785 oseb, ki so se v l. 1930-32 izselile v prekomorske države, se jih je po tem razlikovanju 3120 izselilo za stalno, 1237 začasno, za 428 oseb pa naravo izselitve ni navedena. V razne evropske države se je v tistih letih izselilo 11.476 oseb, od teh so jih 1706 šteli kot stalne, 8176 kotčasne izseljence, za 1594 izseljencev pa manjkajo ustrezajoče označbe. Statistika o vračajočih se izseljencih (tabela 4) kaže, da se je precejšen del izseljencev vračal nazaj v domovino. Iz Jugoslavije in ostalih balkanskih držav se je v letih 1921-27 vrnilo v Julijsko krajino 7713 oseb, v 1928-32 pa 7334 iz Jugoslavije in ostalih evropskih držav; iz ZDA, Argentine in drugih prekomorskih dežel se je v l. 1928-31 vrnilo

POZOR!

POZOR!

Prečitajte pazljivo!

Najhitrejša, najkrajša in najvarnejša
vožnja v Južno Ameriko.

COSULICH-LINIJA

TRST.

Redni ekspresni promet v Južno Ameriko
 z največjo in najhitrejšo veleladjo sveta

„SATURNIA“

na motorni pogon.

Prvi odhod iz Trsta dne 21. septembra 1927.

VOZNI RED ZA LETO 1927/1928:

Odhod iz Trsta dne	21. septembra 1927	(prva vožnja)
" " "	19. novembra 1927	
" " "	21. januarja 1928	
" " "	10. marca	"
" " "	1. majnika	"
" " "	26. junija	"

Vozne listke prodaja in brezplačna pojasnila daje:

SIMON KMETEC

zastopnik za Slovenijo in Prekmurje

Ljubljana, Miklošičeva cesta št. 13.

(Prva cesta desno od kolodvora.)

990 27

Reklamni list zastopnika Simona Kmetca iz Ljubljane za ladijsko družbo Cosulich iz Trsta, 1927 (zasebna zbirka Janeza Lombergarja)

3090 izseljencev. Izselsjevanje v evropske države je bilo zelo pogosto začasno.

Massi je za začetek tridesetih let ugotavljal na Goriškem naraščanje stalnega izseljevanja, ki je povzročalo deželi znatno demografsko izgubo. Najbolj je bil pri tem prizadet tolminski okraj. Poleg stalnega izseljevanja je bilo razvito še sezonsko izseljevanje krošnjarjev in rokodelcev iz hribovitih okolišev predvsem v zimskih mesecih. Stalno izseljevanje je bilo usmerjeno zlasti v Jugoslavijo in Južno Ameriko, pa tudi v Francijo in Belgijo.⁶³ V slovenskem delu nekdanje reške pokrajine je bila najpogostejši cilj Argentina, od skupno 844 izseljencev v l. 1926-28 se jih je 461 izselilo v Argentino. Tedaj je naraščalo izseljevanje iz agrarnih okolišev. V splošnem je bilo to izseljevanje začasno. Izselsjenci so se vračali, če jim je uspelo prislužiti več denarja.⁶⁴

Iz slovenske Koroške se je pod vplivom političnih razmer po prvi svetovni vojni usmeril del izseljevanja v Jugoslavijo. Podatki o izseljevanju v druge evropske države manjkajo, vendar ni moglo biti znatno, saj je imela slovenska Koroška med ljudskimi štetji 1923. in 1934. aktivni migracijski saldo, kar dokazuje, da je v splošnem prevladovalo priseljevanje nad odseljevanjem. Iz cele Koroške se je v l. 1921-35 izselilo v prekomorske države 3222 oseb, največ jih je šlo v ZDA. Med okoliše izseljevanja je spadala predvsem Ziljska dolina do Podkloštra.⁶⁵

TABELE

Tabela 1

Prekomorsko izseljevanje iz Kranjske v letih 1896-1911

Leto	Izseljenci	Svojci	Skupaj
1896	2.126	722	2.898
1897	899	219	1.118
1898	1.571	120	1.691
1899	3.094	234	3.328
1900	2.654	203	2.857
1901	4.218	286	4.504
1902	4.785	334	5.119
1903	6.048	464	6.512
1904	2.632	251	2.883
1905	5.684	646	6.330
1906	5.353	484	5.837
1907	5.978	550	6.528
1908	1.575	239	1.814
1909	3.819	381	4.200
1910	3.998	406	4.404
1911	1.906	312	2.218

Podatki te tabele so vzeti od: Ivan Mulaček, Naše izseljevanje v številkah. Čas VII/1913, str. 256-266

Tabela 2

Prekomorsko izseljevanje iz Kranjske
v letih 1901-1910 po okrajih

Okraji	Izseljenci	Svojci	Skupaj	v % stanja prebivalstva l. 1900
Ljubljana mesto	670	99	769	2,1
Postojna	3.562	316	3.878	9,0
Kočevje	9.725	812	10.537	25,1
Krško	2.956	348	3.304	6,2
Kranj	1.996	225	2.221	4,2
Ljubljana okraj	4.953	526	5.479	9,2
Litija	2.191	262	2.453	6,8
Logatec	4.780	261	5.041	12,5
Radovljica	612	120	732	2,5
Novo mesto	6.871	594	7.465	15,2
Kamnik	1.902	207	2.109	5,2
Črnomelj	3.872	271	4.143	15,7
Kranjska	44.090	4.041	48.131	9,5

Podatki tabele so po: Ivan Mulaček, Naše izseljevanje v številkah. Čas VII/1911, str. 256-266

Tabela 3 : Izseljevanje iz jugoslovanske Slovenije 1921-1939

Leto	Prekomorsko izseljevanje				Izseljevanje v evropske države				
	moški	ženske	skupaj	tuji državljani se je	vrnilo se je	moški	ženske	skupaj	vrnilo se je
1921			2.489						
1922	192	248	440						
1923	375	404	779						
1924			664	611					
1925	717	329	1.046	697					
1926	1.193	405	1.598	649					
1927	1.986	741	2.727	677	533			1.403	
1928	2.246	916	3.162	674	543			2.307	
1929	1.028	948	1.976	719	498			5.075	
1930	816	855	1.671	1.264	563			6.585	
1931	329	374	703	507	354			4.032	3.402
1932	167	172	339	708	172			2.227	3.021
1933	165	142	307	258	140			2.111	1.506
1934	202	218	420	232	216			2.935	2.352
1935	177	231	408	188	194		1.230	2.920	1.942
1936	187	247	434	220	183		1.641	3.590	1.782
1937	234	323	557	319	250		2.305	6.865	2.886
1938	306	342	648	319	319		2.467	7.636	9.873
1939	203	232	435	164				15.345	11.353

Tabela je sestavljena na podlagi podatkov iz pregledov statistike izseljevanja, ki jo je zbral izseljeniški komisariat. Glej opombo 89.

Tabela 4: Izseljevanja iz Julijske krajine v letih 1921-1932

Leto	Število izseljencev		Vrnilo se je			
	Skupaj	Prekomorske države	Evropske države	Iz Jugoslavije in ostalih balkanskih držav	Iz prekooceanskih držav	Iz Jugoslavije in ostalih evropskih držav
1921	8.949	1.880	7.069	1.583		
1922	5.793	1.364	4.429	1.447		
1923	6.814	4.812	2.002	1.101		
1924	3.650	1.855	1.795	1.179		
1925	2.169	1.142	1.027	871		
1926	2.147	1.485	662	802		
1927	4.177	3.015	1.162	730		
1928	7.410	6.424	986		597	501
1929	6.143	4.754	1.389		536	1.032
1930	8.817	3.034	5.783		766	1.857
1931	5.194	1.257	3.937		1.191	2.087
1932	2.250	494	1.756			1.857

Podatki tabele so povzeti iz Annuario statistico italiano za 1919-1921, 1922-1925, 1927, 1928, 1932 in 1933.

Tabela 5: Izseljevanje Hrvatov in Slovencev v Združene države Amerike

Leto	Doseljevanje Slovencev in Hrvatov			Vrnilo se je v domovino	
	moški	ženske	skupaj	v %	absolutno
1899	7.266	1.366	8.632	41	
1900	14.934	2.250	17.184	31	
1901	15.492	2.436	17.928	28	
1902	27.097	3.136	30.233	21	
1903	29.222	3.685	32.907	21	
1904	17.644	3.598	21.242	37	
1905	30.253	4.851	35.104	34	
1906	38.287	5.985	44.272	26	
1907	40.538	7.288	47.826	22	
1908			20.472	75	28.589
1909			20.181		9.014
1910			39.562		7.133
1911			18.982		13.735
1912			24.366		13.963
1913			42.499		10.209
1914			37.284		14.440
1915			1.942		2.381
1916			791		76
1917			305		24
1918			33		31

OPOMBE

* Valenčičeva razprava je poglavje iz neobjavljenega dela, ki govori o migracijah in strukturnih spremembah prebivalstva na Slovenskem v dobi liberalnega kapitalizma in časovno zajema obdobje 19. in 20. stoletja do začetka druge svetovne vojne. Tekst je bil napisan na začetku petdesetih let, vendar ni izgubil na svoji vsebinski vrednosti. Zato ga tudi objavljamo. Del, nanašajoč se na notranje migracije (v državnem okviru), je objavljen v Zgodovinskem časopisu; glej v: Vlado Valenčič, Izseljevanje Slovencev v druge dežele habsburške monarhije, ZČ 44, 1990, št. 1, str. 49-71.

1. Heinrich Rauchberg, Die Gebürtigkeitsverhältnisse der Bevölkerung Oesterreichs nach dem Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1890, Stat. Monatschrift XVIII. Jg., 1892, str. 566 in nasl.
2. Paul Mombert, Bevölkerungslehre, Grundsätze zum Studium der Nationalökonomie, 15. Bd., Jena 1929, str. 269 in nasl.
3. Janko Polec, O odpravi nevoljništva na Kranjskem, Zbornik znanstvenih razprav juridične fakultete 1932/33, str. 191-204
4. Karl Grünberg, Die Grundentlastung, Geschichte der oesterreichischen Land- und Forstwirtschaft, Wien 1899, I. Bd., str. 1-23
5. Alfred Fickel, Die Protokolle des Verfassungsausschusses über die Grundrechte, Wien und Leipzig 1912, str. 198; Ernst Mayrhofer's Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst, II. Bd., V. Auflage, Wien 1896, str. 10 (v nadaljevanju Mayrhofer's Handbuch)
6. Patent über die Auswanderung und unbefugte Abwesenheit, Kundgemacht durch Hofkanzlei-Verordnung vom 2. April 1832, Z. 6347, Gub. Verfügung vom 17. Mai 1832, Z. 10.300, Provinzial-Gesetzsammlung 1832, str. 115 in nasl.; Mayrhofer's Handbuch, str. 80
7. Mayrhofer's Handbuch, str. 78 in nasl. in 932
8. Auswanderung aus den im Reichsrath vertretenen Königreichen und Ländern in den Jahren 1850 bis 1868, Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik, XVII. Jg., III. H., Wien 1870, str. 81

9. Tafeln zur Statistik der oesterreichischen Monarchie, N. F., I. Bd., I. Theil, I. H., str. 7 in nasl.
10. Denkschrift der k.k. statistischen Zentralkommission zur Feier des fünfzigjährigen Bestandes, Wien 1913, str. 112 in nasl.; Die Auswanderung aus Oesterreich im Jahre 1885, Stat. Monatschrift XIII. Jg., 1887, str. 132 in nasl.
11. J. M. Trunk, Amerika in Amerikanci, Celovec 1912, str. 378 (v nadaljevanju Trunk)
12. Novice 1845, str. 135, 140; Carniola, 1841/42, št. 1 in 2 je Kapelle priobčil pismo Matije Premute, ki je bilo polno hvale o ameriških razmerah.
13. Novice 1846, str. 120
14. Novice 1848, str. 164
15. Auswanderung aus den im Reichsrath vertretenen Königreichen und Ländern in den Jahren 1850 bis 1868, Mittheilungen aus gebiete der Statistik, XVII. Jg., III. H., Wien 1870
16. Zbirka normalij deželnega namestništva za Kranjsko 1850-54, str. 64
17. Zbirka normalij deželnega namestništva za Kranjsko 1850-54 vsebuje razne odredbe glede izseljevanja in izdajanja potnih dovoljenj za izselitev na str. 32, 59, 61, 175, 215, 277, 282, 291, 350 in 390.
18. Novice 1865, str. 176
19. Novice 1865, str. 237, 262, 273, 381; Novice 1866, str. 5 in 193
20. Trunk, str. 385 in nasl.
21. Marcel R. Reinhard, Histoire de la population mondiale de 1700 à 1948, Paris 1949, str. 346 in nasl.
22. Valter Bohinc, Evropske naselbine v Egiptu, Zbornik zimске pomoči 1944, str. 493 in nasl.
23. Karl Englisch, Die Oesterreichische Auswanderungstatistik, Stat. Monatschrift N. F. XVIII/1913, str. 65 in nasl. (v nadaljevanju Englisch)
24. Englisch, str. 65 in nasl.
25. Oesterreichs Auswanderung im Jahre 1878, Stat. Monatschrift VI. Jg., 1880, str. 32 in nasl.
26. Število Avstrijcev v ZDA je vzeto iz Oest. Stat., LXVI Bd., 2. H.; Friedrich Probst, Die überseeische Auswanderung im Jahre 1891, Stat. Monatschrift XIX. Jg., 1893, str. 379 in nasl.

27. Richard Pflügl, Die oesterreichische Wanderung in den Jahren 1899-1901 (v nadaljevanju Pflügl), Stat. Monatschrift, N. F., V. Jg., 1900, str. 502 in nasl.
28. Trunk, str. 380 in nasl.; Ivan Mladineo, Jugosloveni u Sjedinenim državama američkim, New York 1925, str. 9
29. Ivan Mulaček, Naše izseljevanje v številkah, Čas VII/1913, str. 256 in nasl. (v nadaljevanju Mulaček)
30. Englisch, str. 151 in nasl.; Leopold Caro, Auswanderung und Auswanderungspolitik in Oesterreich, Schriften des Vereins für Sozialpolitik, 131. Bd., Leipzig 1909, str. 46
31. Richard Pflügl, Die überseeische österreichische Wanderung in Jahren 1904 und 1905 und die Einwanderungsverhältnisse in den wichtigsten überseeischen Staaten in diesen Jahren, Stat. Monatschrift, N.F., XI. Jg., 1906, str. 495-509, 573-629; Isti avtor o izseljevanju v l. 1906 in 1907, N. F., XIV. Jg., 1909, str. 239-256, 308-324.
32. Die Oesterreicher im Auslande, Oest. Stat., N. F., 2. Bd., 3. H., str. 38; Mladineo navaja v svoji publikaciji (glej opombo 28), da je bilo po ameriškem štetju l. 1910 v ZDA 123.681 v tujini (izven ZDA) rojenih Slovencev.
33. Karl Englisch, Die Lehren der amerikanischen Einwanderungsstatistik, Stat. Monatschrift, N.F., XVI. Jg., 1911, str. 381
34. Karl Englisch, Die österreichische Auswanderungsstatistik, Stat. Monatschrift, N.F., XVIII. Jg., 1913, str. 85 in nasl.
35. J. Adlešič, Organizacija slovenskega izseljeništv, Čas III/1909, str. 170 in nasl.
36. Odstotke sem izračunal na podlagi podatkov objavljenih v Stat. Monatschrift, N.F., V. do XIV., 1900-09, o prekomorskem izseljevanju v razdobju od 1898/99 do 1906/07.
37. Englisch, str. 88 in nasl.
38. Odstotki so izračunani na podlagi podatkov o izseljevanju, ki so bili objavljeni v Stat. Monatschrift, N.F., VIII/1903, XI/ 1906 in XIV/1909.
39. Englisch, str. 88 in nasl.
40. Pflügl, Stat. Monatschrift, N.F., VIII/1903, str. 496-532, in isti avtor v N. F., X/1905, str. 344-407
41. Mulaček, str. 393
42. Pflügl, Stat. Monatschrift, N. F., VIII/1903, str. 502
43. Trunk, str. 393

44. Pflügl, Stat. Monatschrift, N.F., XI/1906, str. 573-629
45. Protokolle des Abgeordnetenhauses im Jahre 1905, Session XVII, seja 354, str. 32.096
46. Ungarische Stat. Mitteilungen, Neue Serie, 42. Bd; Matija Maučec, Prenaseljenost in sezonsko izseljevanje v Prekmurju, Geografski vestnik IX/1933, str. 107 in nasl.
47. Statistika o izseljevanju, ki jo je objavil Pflügl v Stat. Monatschrift, N.F., VIII/1903, X/1905, XI/1906, XIV/1909 in Englisch XVIII/1913; Pregled stanja našega izseljevanja okrog leta 1940, ki pa vsebuje tudi podatke o izseljevanju do prve svetovne vojne, daje razprava Slave Lipoglavšek-Rakovec, Slovenski izseljenci, Geografski vestnik XXII/1950, str. 3-60 (v nadaljevanju Lipoglavšek)
48. Mulaček, str. 260
49. Lipoglavšek, str. 40
50. Izseljeniška služba, Izveštaj Narodnoj skupštini za 1925/26 godinu, Beograd 1926, str. 23. Po podatkih tega poročila je bilo ob koncu vojne zaposlenih v vestfalskih rudnikih okrog 60.000 delavcev iz Slovenije in Like.
51. Oest. Statistik, LXIV. Bd., 2 .H., str. XXX in N. F., 2. Bd., 3. H., str. 38 in nasl.
52. Karl Englisch, Zu unserer Auswanderungsfrage, Stat. Monatschrift, N.F., XVI/1911, str. 102 in nasl.
53. Richard Pflügl, Die überseeische österreichische Wanderung in den Jahren 1906 und 1907 sowie die Einwanderungs- und sonstigen Verhältnisse in den wichtigsten Einwanderungsstaaten, Stat. Monatschrift, N.F., XIV/1909, str. 324
54. Karl English, Die Lehren der amerikanischen Einwanderungstatistik, Stat. Monatschrift, N.F., XVI/1911, str. 377
55. Izseljeniška služba, l.1925/26, str. 17
56. Statistični pregledi so bili sestavljeni letno posebej za prekomorsko in posebej za izseljevanje v evropske države. Pregledi izseljevanja so imeli v letih 1922-24 naslov »Iskaz o cjelokupnoj statistici iseljevanja iz kraljevine SHS u god ...«, od l. 1925 naprej »Iskaz o statistici prekomorskog (od leta 1932 »medjukontinentalnog«) iseljevanja ...« ter »Iskaz o statistici iseljevanja iz Jugoslavije u evropske zemlje ...«. Na uporabo so mi bili statistični pregledi prekomorskega izseljevanja za 1923,

1925-38, za statistiko izseljevanja v evropske države pa za 1930-38, ki so v arhivu sveta za zdravstvo in socialno politiko LRS. Za 1923 sem uporabljal statistični pregled, priložen publikaciji »Iseljenski vestnik«, IV. in V. zv., Zagreb 1923. Za 1939 so podatki iz dela »Statistični godišnjak 1940«. Statistični letopisi so od l. 1929 naprej prinašali skoraj v celoti statistiko izseljevanja, ki jo je sestavljal izseljenski komisariat.

57. O povojnem izseljevanju glej tudi Ciril Jezeršek, Naša povojna prekomorska emigracija, Geografski vestnik V-VI/1929-1930, str. 176 in nasl.
58. Iseljenski služba, Izveštaj Narodnoj skupštini za 1925/ 26 godinu, str. 23 ter za l.1926/27, str. 24
59. Maučec
60. Filip Uratnik, Pregled gibanja in izseljevanja prebivalstva v Sloveniji, Tehnika in gospodarstvo, 1938, str. 164 in nasl.
61. Lipoglavšek, str. 34 in nasl.
62. Lipoglavšek, str. 42 in nasl.
63. Ernesto Massi, L'ambiente geografico e lo sviluppo economico nel Goriziano, Gorica 1933, str. 98 in nasl.; primerjaj tudi Antonio R. Toniolo-Ugo Giusti, Lo spopolamento montano nelle Alpi Giulie, Roma 1937
64. L'economia della provincia del Carnaro negli anni 1926, 1927 e 1928, Esposta d'ordine della Presidenza del consiglio da Guido Depoli, direttore dell'Ufficio Provinciale dell'Economia, Reka 1929, str. 150 in nasl.
65. Martin Wutte, Die Bevölkerungsbewegung in Kärnten 1880-1934, Carinthia I, Jg. 128, 1938, str. 86 in nasl.

ABSTRACT

**EMIGRATION OF SLOVENES TO FOREIGN COUNTRIES
UP TO WORLD WAR II**

V l a d o   V a l e n č i č

Valenčič's treatise is a chapter taken out of an unpublished work on migration and on structural changes within the population of Slovenia during the era of liberal capitalism encompassing the Nineteenth Century and the Twentieth Century up to World War II. The text was written in the early 1950's, but the contents have not lost their value.

The author's critical approach, with the use of published statistical sources, newspapers and literature, makes the treatise interesting still today. Besides the numerical development, Valenčič treats population movements according to place of birth, sex and age. The core of this work is an outline of Slovene emigration within and without the state borders and a discussion of the relation/influence of migrations on the economic and social structure of the population.

In his account of emigration outside the state borders, i.e., outside the Austro-Hungarian empire before 1918, and outside Yugoslavia in the period between the two world wars, the autor relied primarily on official statistical sources and their interpretations at the time of emigration. From this point of view we obtain an integrated outline of Slovene emigration, especially as regards the numerical side, but he also presents the echoes of this process as seen from the Slovene newspapers of the period, life in the United States, the professional structure of emigrants, directions of their emigration and similar perspectives.

The author has presented the whole manuscript to the Institute for Slovene Emigration Research in Ljubljana.